

רבי שלמה פישר

ראש ישיבת זהב מרדכי-איתרי

מח"ס בית ישי

בעניין ברכת המצות וברכת השבח*

בשאג"א (ס"ס כ"ה) הקשה דהרמ"א ביו"ד סי' י"ט פסק כאו"ז דמי שעשה מצות שחיטה ולא בירך יברך אח"כ, דלא כהרמב"ם, ואילו באו"ח סי' תל"ב פסק דאחר שגמר בדיקת חמץ א"א לברך. והנה בבגהר"א (או"ח קכ"ח סעי' י"ג) בדעת הר"מ דאין ברכת אקב"ו שמברכין אנשיאת כפיים מעיקר הדין, וכ"כ המאירי בסוטה ל"ח. וצ"ב מאי שנא משאר מצוות. והנה בתשו' הרשב"א (סי' י"ח) כ' שאין מברכין על מצוות שבין אדם לחברו הואיל וביד חברו לבטלם, ובתומים (סי' צ"ז) הבין דחשש לברכה לבטלה שמא יחזור בו חברו. אבל בחי' הרי"ם שם כתב דכונת הרשב"א לומר דהוא מצוה קלה ולא מברכין אמצוה כזו. וכ"מ מהמשך דברי הרשב"א דכתב דאשכחן בכתובות מ' דמ"ע דאונס דלו תהיה לאשה כל ימיו אין דוחה לאוין משום דאי אמרה לא בעינא ליתא לעשה כלל, וכן בב"מ ל' אי' מי דחינן איסורא מקמי ממונא.

מיהו צ"ב מ"ט אין לברך על מצוה כזו. ועו"ק דמתחלת ל' הרשב"א משמע כפי' התומים עיי"ש. וע"כ צ"ל דהרשב"א נתכוון לב' הטעמים, וצ"ב. ועו"ק משה"ק החידושי הרי"ם שם דהשולח שליח להפריש תרו"מ אין השליח מברך שמא חזר בעה"ב וביטל השליחות, וק' אמאי ליחוש לזה. מיהו אשכחן כה"ג בהשגות (פ"ג מאישות) דכ' להדיא חשש זה דהמלכה וכ' דמשו"ה יש לברך ברכת אירוסין אחר המעשה. וק' קו' חי' הרי"ם. ועוד הקשה שם המ"מ בשם רמב"ן דבפסחים ו' אי' כל המצות מברך עליהן עובר כו' חוץ מן הטבילה ול"ח גם אירוסין.

ובס' הר צבי (מילי דברכות סי' ב) כ' ליישב את ב' הקושיות על הראב"ד דכבר כ' הרא"ש פ"ק דכתובות ג"כ כהראב"ד וכ' דברכת אירוסין הוי ברכת השבח ולא ברהמ"צ, דאין קידושין מצוה רק הכשר ע"ש, ומשו"ה שפיר מברכין אחר המעשה. והנה באמת הך חשש חזרה הוא חומרא בעלמא משום חומר ברכה לבטלה [כדרך שכ' ה"ז באו"ח (סי' ח') בדעת תשו' הרא"ש שכ' לבדוק את חוטי הציציות קודם הברכה משום ברכה לבטלה, דמעיקר הדין א"צ ע"ש], וא"כ הראב"ד ס"ל דאירוסין כיון שאפשר להחמיר ולחוש כיון דהוי ברכת השבח ואפשר שפיר לברך אח"כ, הלכך חיישינן, משא"כ היכא דלא אפשר, כגון בברכת המצות, אין חוששין. וא"ש גם קו' הה"מ, די"ל דבגמ' שאמרו חוץ מן הטבילה איירינן בברכת המצות, אבל אה"נ דברכת השבח אשכחן טובא שמברכין אחר העשיה, עכ"ד ונכון.

אכן בדברינו יתבאר דלא רק משום דלא אפשר לא חיישינן בברכת המצות להמלכה אלא מעיקר הדין כך הוא, דבברכת השבח יש לחוש ובברכהמ"צ אין לחוש. והנה מש"כ ההר צבי דטבילה ברכתה בהמ"צ לכאו' ז"א, שהרי היא הכשר בעלמא, וכדכתבו תוס' נדה ס"ו דמה"ט לא שייך לחייב להטביל גם ביה"ס ע"ש. וע' אב"מ (סי' כ"ה) ועו"ט (סי' קע"ו) שהקשו אהא דר"ה כ"ח

* נערך על ידי הרב יוסף שימל ובנו הבה"ח רפאל [לא היה לעיני הרב שליט"א]. תודת מערכת האוצר להם.

נודר הנאה ממעין טובל בו בימות הגשמים אבל לא בימות החמה, והא בהכשר ל"ש מצוות לאו להנות נתנו. ובוה י"ל כיון דהוי הכשר למצוה, כגון אכילת קדשים או בטבילת בע"ק הוי הכשר לתפילה ות"ת, הו"ל כההיא דלמ"ד אין מערבין אלא לדבר מצוה (עירובין ל"א) דשפיר אמרי' אף בהכשר מללה"נ, עיי"ש. אבל אכתי קשה מי לא עסקינן בנדה הטובלת לבעלה דלצורך עצמה קעבדה (ויש לדחות דנמי מצוה היא, דלא גרעה מהולך לסעוד בבית חמיו ע"ש בעירובין).

והנראה בזה, דהנה בטבילת בע"ק כבר כ' המפ' שאי"ז בגדר טהרה כלל ומשו"ה מהני טבילה זו אף למי שטמא טומאה חמורה כדתנן זב שראה קרי כו' ע"ש. ומעתה י"ל דמ"ש בגמ' פסחים הנ"ל דכל המצוות מברך עליהן עובר כו' חוץ מן הטבילה נתכוננו לטבילת בע"ק שעיקרה מצוה וברכתה ברכת המצות ואפ"ה מברך אחר עשיה, אבל שאר טבילות אה"נ דהברכה בהן היא ברכת השבח, דהוין הכשר בעלמא, ובהנך לא איירי' בגמ' פסחים כלל וכנ"ל.

מיהו נ' דאף טבילת נדה כך היא דהרי גם בנדה קשיא האיך מועיל טבילתה כשהיא בלא"ה טמאה טומאה חמורה, כגון במת. וכן יש להקשות על מש"כ הר"מ בהל' תפלה בטעם טבילת בע"ק דרך משום שאינה לטהרה אפשר לזב שראה קרי לטבול, ותיקשי ליה דנדה תוכיח.

לכן נ' דנדה נמי טבילתה לבעלה מצוה ולא טהרה, שהרי כבר כ' תוס' ב"ק י"א דלבעלה אי"ז בגדרי טומאה להיות ס"ט ברה"י טמא ע"ש ובש"ש. והק' ע"ז האחרונים היכן מצינו איסור ניתר ע"י טבילה, ונ' דע"כ צ"ל דאין הטבילה מתירה את האיסור, אלא האיסור הוא מפני צורך הטבילה ודו"ק. ולפז"נ דמש"כ המרדכי (הובא בב"י יו"ד) דנדה צריכה בטבילתה לפתוח פיה כדי שיכנסו המים לביה"ס היינו דוקא נדה, דס"ל למרדכי דטבילת נדה מצוה ולא הכשר ולא שייך בה סברת תוס' נדה ס"ו, ואנן דפליגי סבירא לן דאע"ג דהוי מצוה אבל מ"מ גדר הטבילה הוא כמו לטבילת טהרה, דהמצוה היא לטבול טבילה המטהרת ודו"ק.

ונ' דאף טבילת גר מצוה היא, דהנה ביבמות מ"ז תניא במקום שהנדה טובלת שם הגר טובל, וכ' רש"י ואע"פ שאין טבילתו משום טומאה וטהרה כשאר טבילות. והיינו דס"ד כיון שטבילתו אינה לטהרה א"צ כ"כ כמו נדה. וקשה א"כ באמת מנ"ל שצריך. ונ' לישב, בהקדם קו' ת"י יבמות מ"ו דס"ל התם לר' יוסי דגר שנימול שלא בפני ב"ד מילתו פסולה דבעי מילה לשמה, ואילו בע"ז כ"ז ס"ל לר' יוסי דא"צ מילה לשמה. ולכאנ' י"ל דאה"נ דא"צ מילה לשם מצות מילה, אבל שאני גר דצריך לשם גירות, וזה ס"ל לר"י דצריך לשמה, וכמו בטבילה דצריך שיהא לשם גירות (וכן תי' קוה"ע וח"ס חיו"ד סי' ש'). אבל קשה, דרש"י ביבמות לא כ"כ אלא כ' דצריך מילה לשם מצות מילה, וזה תמוה.

ונ' דמילת גר אינה מצוה מחודשת בו, אלא מצותו היא העתק ממצות מילה שניתנה לישראל, וצריך הגר להתכוון לשם מצות מילה, אע"פ שישראל המל א"צ לשמה. ועד"ז נ' דטבילת גר העתק מצות טבילה, והיכן מצינו בישראל טבילה כמצוה, הוי אומר בנדה, וכמש"נ. וז"ש דטובל במקום שהנדה טובלת ודו"ק.

א). ואילה"ק על דברינו שטבילה מצוה ממש"כ הלח"מ פ"ו מיסוה"ת דאנן קיי"ל טבילה בזמנה לאו מצוה, שאין ענין זל"ז, דבזמנה לאו מצוה אבל עכ"פ עצם הטבילה שפיר י"ל דהוי מצוה.

ומעתה כל הנך טבילות דבע"ק ודנדה ודגר הוויין בגדר מצוה², מיהו אכתי ענין טבילת גר צ"ב דאיך מברך אקב"ו והוא לא נצטוה, דממ"נ כשהוא גוי ל"ש בו מצוה וכשהוא ישראל שוב א"צ טבילה. ונ' עפמ"ש אחרונים דגיוור הוי מעשה ב"ד, א"כ אף הטבילה מצות ב"ד, ואפ"ה הגר מברך ולא הב"ד מפני שהוא עושה את המעשה בפועל [ולעד"נ המדליק נ"ח בבית חברו לצורך חברו מברך המדליק, דלא כיד אפרים סי' תל"ד], דהכלל הוא בברכהמ"צ שהיא חלק וצורה בגוף מעשה המצוה.

דהנה בברכות ט"ו אי' חרש המדבר ואינו שומע לא יתרום ואם תרם תרומתו תרומה, מאן תנא חרש המדבר ואינו שומע לכתחילה לא, אמר רב חסדא ר' יוסי היא, עד כאן לא קאמר ר' יוסי לא יצא אלא גבי קריאת שמע דאורייתא אבל תרומה משום ברכה וברכה דרבנן ולא בברכה תליא מילתא. ועמדו בזה הפני יהושע והשאגת אריה מאי האי דקאמר ברכה דרבנן ולא בברכה תליא מילתא. ועיין בתוספי הרא"ש שכתב בזה דאם היתה ברכת המצות דאורייתא הויא מעכבא, וזה תמוה, דמה ענין בטול הברכה לקיום המצוה שעשה כתיקונה. ועוד יש לדקדק ממתניתין דתרומות, חרש לא יתרום, אטו מפני שהוא אנוס על הברכה לא יקיים מצות הפרשה? ומוכח מזה דברכת המצות אינה מצוה דרמיא אקרקפתא דגברא, אלא הוא דין בגוף מעשה המצוה והוא תנאי בצורת מעשה המצוה, ולפיכך אילו היתה דאורייתא היתה מעכבת אפילו בדיעבד, והשתא שהיא דרבנן מכל מקום לכתחילה הוא דין במעשה המצוה. משא"כ ברכת השבב גדרה חובת גברא ודו"ק.

וע' תוס' שבת כ"ה י"מ דאין לברך אהדלקת נר שבת משום שאם מצא דלוק א"צ לכבותה ולחזור ולהדליקה, ור"ת דחה דכסוי הדם יוכיח דכסוהו הרוח פטור מלגלות ולכסות ואפ"ה מברכין אכסוה"ה. ונראין דברי הי"א, דכונתם כנ"ל שאין ברכה רק אמצוה שעיקרה מעשה ולא מצב, וכיון שמצאה דלוק אי"צ לכבותה ולחזור ולהדליקה, ע"כ שאין עיקרה מעשה אלא מצב. ומשה"ק ר"ת לק"מ, דהתם בכסוה"ד עיקרו באמת מעשה הכיסוי ולא המצב, תדע שהרי כיסוהו ונתגלה פטור מלכסותו וק"ל. והא דכסוהו הרוח פטור אי"ז מפני שהמצוה נתקיימה, אלא הוא משום שאין לו מה לכסות והדם נדחה מכסוי כדמפורש בגמ' שם (חולין פ"ז), ולכן למ"ד אין דיחוי אצל מצות אם חזר ונתגלה חייב לכסות וז"פ.

אמנם מש"כ עוד שם ר"ת דאם מצא דלוק יכבה ויחזור וידליק והיינו דמעשה ההדלקה הוא המצוה, י"ל דאף במעשה ההדלקה איכא מצוה. והביאור בזה הוא עפמ"ש הרמב"ם ב' טעמים לנר שבת (עי' פ"ה מהל' שבת ה"א, ופ"ל ה"ה), א' משום עונג, וזה באמת עיקרו המצב להיות אור, ב' כבוד, וזה עיקרו מעשה ההדלקה.

זכינו לדין שאין בהמ"צ אלא במצוה שעיקרה מעשה³, ולפ"ז בהכשר ל"ש ברכהמ"צ אבל ברכת השבב שייך.

(ב). ודלא ככ"מ פ"א ברכות שכ' תו"ד דטבילה הכשר ולא מצוה. וע"ש עוד שכ' שגם נט"י ושחיטה הוויין הכשר ולא מצוה. ותימה, שהכ"מ עצמו בראש הספר במנין המצות כ' בדעת הר"מ דשחיטה מצוה ולא הכשר ודלא כהראב"ד (שם) והרמב"ן (בשורש ראשון) והט"ז (יו"ד סי' א'). וכן נט"י נתבאר במק"א בשם הגר"ז דהוי מצוה.

(ג). אך קשה ע"ז ממ"ש הרמב"ם בהל' ברכות דהניח תפילין ולא בירך יברך אחר הקשירה כ"ז שהתפילין עליו משא"כ שחט ולא בירך לא יברך, וקשה דא"כ מצות תפילין להיות מונחין עליו והאיך שייך ברכה. וצ"ע.

ובדברינו יתבאר טעם חדש למה גבי ברכת השבח חוששין לחזרה וחשש ברכה לבטלה, משא"כ גבי ברכהמ"צ. דהנה בברכת השבח הוי המצוה סבה לחייב את האדם בברכה, וא"כ אם יתברר של"ה כאן סיבה הוי ברכה לבטלה. משא"כ בברכהמ"צ, שהברכה היא סדר וחלק ממעשה המצוה, א"כ אם התחיל במעשה המצוה, דהיינו שבירך ולבסוף לא גמר דהיינו שלא עשה המעשה, אי"ז ברכה לבטלה, שכך הוא סדר עשיית המצוה והתחלתו הייתה טובה [וה"ז דומה קצת למ"ש החת"ס (בש"ת סי' ש"כ) דשפיר שרי לאתשולי אתרומה ואי"ז כגורם למפרע לברכה לבטלה, שכן היא מצותה של ברכה זו שמברכין אותה על כך הפרשה שאפשר לה ליבטל ע"י שאלה ע"ש].

והנה הרמב"ם לא ס"ל ענין ברכת השבח במצות כלל אבל האו"ז ס"ל, ולכן כ' שיכול לברך גם לאחר מעשה מדין ברכת השבח. וכ"ז במצות דאורייתא, אבל במצות דרבנן כגון בדיקת חמץ לא אשכחן בהו ענין ברכה"ש, ולכן ס"ל להרמ"א דלא יברך אח"כ, וא"ש קו' שאג"א.¹

והנה במצות שבין אדם לחברו ל"ש ברכהמ"צ, חדא דלעולם הוי רק הכשר וכמ"ש בקובץ דל"ש בהו דין מצוות צריכות כוונה וכיו"ב, דהעיקר התוצאה. ועוד שכבר כתבתי במק"א דעיקרן של מצות אלו להפיק רצון חברו התובע. וכתבתי דמ"ש רמב"ן ב"ב קכ"ו דאם אין חברו רוצה ליכא מצוה, אי"ז בגדר תנאי אלא חסר גוף ענין המצוה. וע"ש דמה"ט אי"ז דוחה איסורין כיון שלא גוף המעשה הוי המצוה. וא"כ י"ל דהרשב"א כ' באמת ב' טעמים - א' למה אין ברכהמ"צ בדברים שב"א לחברו, וזהו מש"כ בסוף דדמי למ"ש דאין דוחין איסורין, ועוד טעם כתב למה לא תיקנו ברכת השבח בהם, ועל זה כ' הטעם דחיישינן לחזרה, דבברכת השבח יש חשש זה כנ"ל. [אך אכתי קשה דהו"ל לתקן ברכה"ש לאחר המעשה (וי"ל דהיינו באמת טעם הירושל' ורבינו אליהו לברך על מצות אלו) וי"ל דלא תקנו לכתחילה כך וצ"ע].

ומעתה א"ש דברי הגר"א בנ"כ, דהנה תוס' סוטה ל"ה: הביאו ירושלמי דר"ל עשה דנ"כ דוחה טו"מ ומסיק דלא, וצ"ב. ולא משמע משום דטומאה הוי עול"ת, דא"כ מאי ס"ד. אע"כ דס"ד דהירושלמי כטענת תוס' ב"מ ל' דהוי לאו ועשה שאין שוין בכל ונדחין מפני עשה, וטעם מסקנת הירושל' משום דע"כ הויא מצוה שב"א לחברו [כדרך שהרשב"א בתשו' הנ"ל חשב נתינת מת"כ כמצוה שב"א לחברו ע"ש, ומתבאר עפ"ד קצה"ח סי' רמ"ג דהוי חלף עבודתכם"]. והשתא א"ש דאין חייב לברך על נ"כ, דהוי נמי מצוה שב"א לחברו, וכמו שהארכתי בבית ישי דרשות סי' נ"ד אות ד'.

וי"ל בזה טעם למ"ש סוטה ל"ח שאם לא אמרו לו עלה אינו עובר ע"ש, וי"ל דהוא מטעם הרמב"ן ב"ב קכ"ו שכל שאין חברו המקבל מבקש ליכא מצוה.²

(ד). מיהו אכתי טעמא בעי למה אין ברכה"ש במצות דרבנן וצ"ע.

(ה). ומה שהביא שם הקצות קרא דפ' קרח דחלף עבודתכם על מתנות כהונה תמוה, דהאי קרא כתיב רק גבי עבודת הלוים.

(ו). מיהו הרי כל ב"כ כולל גם עם שבשדות והם לא מחלו לו וצ"ע. וגוף הדין דריש מקרא דאמור להם ולא כמש"כ. ואכתי קשה להיפך, א"כ מה שייך מדת חסידות לברך, הרי להרמב"ם אין ברכת שבח כנ"ל. ועצ"ע.